

УДК 332.334.4: 631.618

Т. І. Галаган,

к. е. н., доцент, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-1421-2894

А. Є. Величко,

к. е. н., Степовий зональний науково-дослідний центр продуктивності АПК

ORCID ID: 0000-0002-0804-5372

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.11.41

ЕКОНОМІЧНІ, ЕКОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ ПІД СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО

T. Galagan,

PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro State University of Agrarian and Economics

A. Velichko,

PhD in Economics, director, Stepoviy zone research center productivity of agroindustrial complex

ECONOMIC, ECOLOGICAL AND SOCIAL ASPECTS OF LAND RECLAMATION FOR AGRICULTURAL PRODUCTION

Встановлено, що проведення рекультиваційних робіт потрібне з точки зору соціальних, екологічних і економічних аспектів, які полягають у наданні людям сприятливих умов життєдіяльності, у відновленні порушеного середовища і в отриманні доходу від реалізації сільськогосподарської продукції з рекультивованих земель.

Доведено, що рекультивація природно-техногенних комплексів під сільськогосподарське виробництво охоплює різні сфери землеробства (рослинництво, селекцію і насінництво, овочівництво, плідівництво тощо). З агроекономічної точки зору всі вони мають особливості, дослідження яких чекає свого часу.

Визначено, що стан екологічної безпеки багато в чому залежить від впроваджених культурних сільськогосподарських рослин і є найважливішою умовою стабільного та економічно ефективного використання природного середовища, в якому вирощується якісна, екологічно чиста сільськогосподарська продукція на рекультивованих землях.

It has been established that reclamation works are necessary from the point of view of social, ecological and economic aspects, which consist in providing people with favorable living conditions, in restoring the disturbed environment and in obtaining income from the sale of agricultural products from reclaimed lands.

It is proved that the reclamation of natural and man-made complexes for agricultural production covers various areas of agriculture (crop production, selection and seed production, vegetable growing, fruit growing, etc.). From the agro-economic point of view, they all have features, the study of which awaits its time.

It is determined that the state of ecological safety largely depends on the introduced cultivated agricultural plants and is the most important condition for stable and economically efficient use of the natural environment in which high-quality, ecologically clean agricultural products are grown on reclaimed lands.

The main features of determining the economic and environmental efficiency of the costs of reclamation of the disturbed environment are:

— determining the full effect of reclamation, including economic, social and economic and environmental effects, assessed in monetary terms;

- attribution of reclamation costs, current in form, to capital investments;
- financing of reclamation works, which is carried out at the expense of capital investments, operating costs and the cost of basic production;

- accounting for environmental capital investments that ensure land reclamation in the optimal direction, in determining the economic efficiency of mineral development and construction of enterprises.

In market conditions, land use is based on the principle of payment, and it would be appropriate to calculate the damage from the withdrawal and contamination of land in two possible ways:

Option 1 — if under the influence of pollution the land is out of circulation forever, it is necessary to determine its market value until the moment of negative impact plus lost profits for the maximum period of possible lease — taking into account discounting for 49 years, as well as conservation costs.

Option 2 — if the disturbed land is returned to circulation through reclamation, the damage will be equal to the cost of this reclamation plus the lost benefit for the period when the land was in disturbance and the period of full reclamation (technical and biological stages — 8–12 years).

Ключові слова: соціальна ефективність рекультивації, екологічна ефективність рекультивації, економічна ефективність рекультивації.

Key words: social efficiency of reclamation, ecological efficiency of reclamation, economic efficiency of reclamation.

ВСТУП

Реалії сьогодення свідчать про те, що екологічна криза перетворила значну частину території України на зону, небезпечну для життя і здоров'я людини. Але реальність полягає в тому, що нинішні технології, за допомогою яких людство викидає у довкілля набагато більше, аніж природа може переробити, не дають надії на скільки-небудь швидке вирішення екологічних проблем.

Ситуація, яка склалася наразі в Україні, потребує переосмислення і розроблення нової стратегії, що ґрунтується на гармонізації взаємовідносин між природою та суспільством.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Останнім часом концепція збереження якості довкілля та раціонального використання природних ресурсів охоплює спектр екологічних, економічних і соціально-культурних аргументів. Це стосується і рекультивованих земель, цінність яких, поза сумнівом, проявляється в соціальному, екологічному і економічному аспектах, які полягають у наданні людям сприятливих умов життєдіяльності, у відновленні порушеного середовища і в отриманні доходу від реалізації сільськогосподарської продукції з рекультивованих земель.

Соціальний аспект рекультивованих земель проявляється в їх здатності забезпечувати населення продуктами харчування, а промисловість — сировиною. З позицій цього аспекту оцінка рекультивації повинна віддзеркалювати цінність споживчої вартості не тільки сучасного періоду, але і її значущість для майбутніх поколінь. Тому соціально-економічна ефективність використання рекультивованих земель відображається такими показниками, як фактичний і можливий рівень задоволення потреб населення в продуктах харчування; приріст виробництва основних видів продукції на душу населення; землевіддачі, переважний вплив рівня забезпеченості (у розрахунку на 1 жителя) якості ґрунтів на прибуток підприємств, а отже, і на соціально-економічний розвиток відновленого довкілля.

Соціальна складова розвитку суспільства є вирішальною, оскільки відображає загальний рівень життя людини, його добробут і забезпеченість матеріальними благами. Соціальний аспект передбачає вирішення питання можливості реального використання рекультивованих земель всіма соціальними групами населення і кожним громадянином окремо. На це мають бути спрямовані відповідні законодавчі акти, які визначають обов'язкове

відновлення земель, порушених гірничодобувною діяльністю людини. Рекультивовані землі як життєвий ресурс, повинні розглядатися в якості надбання всього суспільства. Отже, соціальна значущість рекультивованих земель проявляється як у джерелі засобів життєзабезпечення.

З позицій екологічного аспекту рекультивациі оцінка його результату містить у собі необхідність виявлення реальної цінності відновлених земель, що в принципі можливо на основі співставлення з величиною втрат, які з'являються внаслідок руйнації природного середовища (зміна ландшафту, знищення ґрунту, флори, фауни, погіршення якості повітря, води, тощо). Ціна руйнації, тобто заподіяного збитку або втрат, може представляти дійсну ціну, яку суспільство вимушено платити аби зберегти природу. По величині витрат на збереження природи можна судити про величину цінності непорушеного природного середовища, яке використовується як дармове благо.

Наразі, враховуючи техногенне навантаження на довкілля степової зони України, треба багато уваги приділяти питанням економічної оцінки екологічних вигод і втрат. Така постановка проблеми припускає по-новому розглядати можливість гармонізації економічних й екологічних інтересів суспільства. В цьому випадку екологічні витрати і вигоди повинні по можливості представлятися в кількісному вираженні, і там, де це доцільно, слід вказувати економічну цінність.

Тут мова іде про забезпечення екологічно стійкого розвитку, який має на увазі такі вимоги: а) загальний економічний ріст і розвиток, повинні бути спрямовані на задоволення потреб людей і не нашкодити майбутнім поколінням; б) економічний розвиток не може знижувати якісні показники довкілля і не може ігнорувати екологічну безпеку в майбутньому; в) здійснювати пошук шляхів максимізації довгострокових вигод для людей.

Водночас спрямованість екологічно стійкого розвитку повинна бути направленою на збереження природних ресурсів (як джерело сировини для економіки) і збереження якісних показників довкілля.

Економічний аспект рекультивациі віддзеркалює економічну значущість рекультивованих земель, у яких критерієм їхньої цінності виступає продуктивність (родючість). Саме родючість природно-техногенних комплексів визначає величину доходу, а дохід — економічну оцінку рекультивованої землі як засобу виробництва. Враховуючи те, що дохід від викорис-

тання відновленої землі надходить багаторазово, то його сума, якою б малою вона не була за один рік, може бути скільки завгодно великою.

Наразі враховуючи техногенне навантаження на довкілля степової зони України треба багато уваги приділяти питанням економічної оцінки екологічних вигод і витрат. Така постановка проблеми припускає по-новому розглядати можливість гармонізації економічних й екологічних інтересів суспільства. В цьому випадку екологічні витрати і вигоди повинні за можливості представлятися в кількісному вираженні, і там, де це доцільно, слід вказувати економічну цінність.

До того ж, пид час визначення собівартості продукції з рекультивованої землі треба обов'язково мати на увазі таке: матеріальні витрати, що пов'язані із впровадженням однорічних культур накопичуються протягом одного року або одного виробничого циклу і одразу переносять свою вартість на вироблену продукцію. Витрати на добрива, меліоративні роботи або впровадження багаторічних культур накопичуються на цій площі протягом декількох років і визначають свою вартість не зразу, а частинами. Водночас деякі матеріальні витрати, що мають місце на непорушених землях, амортизуються протягом ще довшого періоду, який може охопити і період їхньої руйнації та рекультивациі. Отже, ці амортизаційні відрахування переносяться і на продукцію, що отримана на рекультивованих землях. У цьому випадку собівартість цієї продукції є значно вищою, ніж на непорушених землях. В умовах ринкової економіки таку особливість треба обов'язково враховувати, додаючи до неї ще й екологічні цінності.

В економіко-екологічному аспекті ґрунт розглядається як засіб виробництва. Він відображає об'єктивно існуючу єдність як матеріального об'єкту у процесі функціонування суспільного виробництва. Тому ґрунт у житті суспільства виступає як загальний засіб виробництва, першооснова, що створює умови життя рослинам і надає сферу діяльності людині, можливість її існування. Функціональні особливості використання ґрунтів визначили їх важливе місце серед природних ресурсів. Вони є вихідною матеріальною основою добробуту суспільства, просторовим базисом для розміщення продуктивних сил і розселення людей, основою для нормального процесу відтворення всіх факторів економічного росту: матеріально-технічних і природних.

Важливою умовою вирішення задачі раціонального використання землі є обґрунтоване

впровадження системи економічного регулювання, що дозволяє запобігати надмірності при вилученні земель і забезпечує захист сільськогосподарських угідь від необґрунтованого скорочення. Впровадження такої системи можливе на основі оцінки природних ресурсів і ґрунтів у тому числі. Найбільшого значення ґрунти отримують в аграрній сфері. Тут вони виконують роль незамінного й активного фактору сільськогосподарського виробництва.

Якщо більшість засобів виробництва є мобільними, то земельні ресурси характеризуються постійністю і використовуються там, де вони створені людиною. Тому важлива особливість використання рекультивованих земель у сільському господарстві пов'язана з незмінністю їхнього місця розташування. Це впливає не тільки на умови, напрями і результати виробництва, але й на його розміщення, бо зумовлює спеціалізацію підприємств, які здійснюють діяльність на цій місцевості.

Для всебічної оцінки рівня продуктивності відновлених земель треба мати дані по врожайності і величині витрат не по одному виду або групі, а по всьому комплексу культур, що вирощуються у регіоні. Причому треба порівняти ці величини з ідентичними показниками на не порушених ґрунтах.

Важливою умовою ефективного функціонування раціонального сільськогосподарського землекористування є організація державного управління сільськогосподарським землекористуванням. Його основними елементами є комплексний моніторинг, який включає юридично-правову (спостереження за змінами у відносинах власності на земельну ділянку), територіальну (спостереження за кількісними змінами землекористування як окремих землекористувачів, так і сільськогосподарського землекористування держави загалом), економічну (формування кошторисів щодо розподілу між землекористувачами коштів, одержаних від сплати земельного податку; спостереження за дотриманням законодавства щодо сплати орендної плати за укладання договорів оренди земель) і якісну (спостереження за якісним станом ґрунтового покриву) складові та державний кадастр [1].

У контексті теми нашого дослідження треба враховувати дві речі: перше, рекультивовані землі — це створений людиною ресурс багатofункціонального значення. Насамперед вони є складовою частиною базису сільськогосподарського виробництва і визначаються економіко-екологічними функціями, які формують їх

виробничу цінність. І, по-друге, біологічна рекультивация — це основа цілеспрямованої багатовекторної оптимізації техногенно порушеного довкілля.

ВИСНОВОК

Результати наших досліджень дозволяють зробити висновок про нагальну необхідність створення в межах рекультивованого довкілля аграрно-промислових об'єднань, основою яких має бути визначення їх спеціалізації. Ці об'єднання повинні бути забезпечені найсучаснішою детальною і досконалою картографічною документацією. На основі цієї документації треба не тільки визначати спеціалізацію того чи іншого аграрно-промислового об'єднання загалом, але і вирішувати конкретні питання, такі як вибір найбільш придатних для цих ґрунтових властивостей рекультивованої ділянки гібридів та сортів сільськогосподарських культур, встановлення доз і термінів внесення добрив, визначення системи боротьби з ерозією, методів і прийомів меліорації земель. Всі ці питання повинні вирішуватися в тісному сполученні з економіко-екологічним обґрунтуванням тих чи інших заходів. У такому прогресивному типі господарств, якими є аграрно-промислові об'єднання, дійсно створюються нові можливості для професійного маневрування ресурсами рекультивованих ґрунтів з метою їх охорони, поліпшення і найбільш доцільного використання.

З позицій екологічного аспекту ціна відновлених земель повинна вміщати в собі вартість чистої води, чистого повітря, привабливого ландшафту і т.д., тобто всіх тих чинників, що складають пристойне, довге життя здорової людини.

На превеликий жаль, відсутність сьогодні ефективно діючих правових, адміністративних та економічних механізмів природокористування без урахування вимог охорони навколишнього середовища, низька екологічна свідомість громадян є причиною критичної екологічної ситуації.

Література:

1. Галаган Т.І. Еколого-економічна оцінка рекультивованих земель / Т.І. Галаган // Економіка та держава. — 2015. — № 3. — С. 52—54.

References:

1. Galagan, T.I. (2015), "Ecological and economic appreciation of reclaimed lands", *Economica ta derzhava*, vol. 3, pp. 52—54.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2021 р.